
spoločnosti v konkrétnych situáciách nehodnotia vždy kategoricky. Normou (t. j. binárnou opozíciou) sú len v takom istom normovanom, ustálenom, správnom tradičnom systéme – ideálnej spoločnosti. V prípade porušenia aspoň jedného elementu tohto systému, mení sa aj axiologický pohľad, a teda aj hodnotiaci postoj k chorobe. Hodnotenie sa stáva relatívnym a graduálnym, hoci nikdy nie protichodným.

Marína Valencovová – Katarína Žeňuchová

DOI 10.31168/0434-3.2.3

II. 3. Аксиология на лъжата в българския език⁵⁰

Феноменът **лъжа** е очевиден в нашия обществения живот. Не случайно философи, и психолози от векове търсят обяснение на генезиса, проявите и влиянието на лъжата, а също и начини за преодоляването ѝ като отделят особено внимание върху възпитанието на децата.

Лъжата във философската литература

Българският психолог и философ Леон Леви в монографията си „Лъжата“ прави най-обстоятелствен анализ на феномена. Според него „лъжата е едно несответствие между мислено и заявено, а и нещо много по-мощно – отношение на човека към света, към другите хора, към себе си или проява на такова отношение. Лъжата, с други думи, е и една постъпка – елемент на човешкото поведение, която не може да бъде разглеждана независимо от лъжещата личност, от нейния характер и култура, от нейния психичен облик, от конкретната ситуация и от съответните стимули, подбуди, мотиви“ (Леви 1975, 166).

Според Сократ (469-399 пр. н. е.), “Истината – заявява той – е полезна за хората само в сферата на медицината“. “Следователно управниците притежават правото да използват лъжи, за да заблуждават враговете си или собствените си граждани, за доброто на държавата

⁵⁰ Разделът е по проект „Езикова и етнокултурна динамика на ценностите в славянския свят“, #472-LED-SW; ДО 02/5 от 24.07.2018 г. – 2020 г. Програма ERA NET RUS.

и никой друг не може да се ползва от тази привилегия.“ Според Сократ, всеки друг, който лъже, трябва да бъде наказван строго, защото правото на лъжа е привилегия на цивилните власти (<http://chalcedon.edu/research/articles/the-right-to-lie/>).

От своя страна Платон (427-347 пр.н.е.) подчертава, че в действителност всички богове и хора мразят лъжата, която е полезна **само във вид на лекарство**. Още в античните времена за първи път при него се появява понятието „благородна лъжа“ в произведението му „Държавата“.

Аристотел (384-322 пр. н. е.) определя лъжата като лоша, грозна и осъдителна човешка проява. В „Никомахова етика“ (Аристотел 1993) той разглежда лъжата като човешко поведение, а в „Метафизика“ (Аристотел 2000) засяга връзката ѝ със заблудата, която от своя страна пречи за постигане на истинското познание.

Интересен е фактът, че в своите „Лекции по етика“ Кант допуска все пак, че лъжата може да се приеме и като вид отбрана – „не съществува случай, при който лъжата по принуда да бъде оправдана, с **изключение на ситуация, в която признанието е изтръгнато насилно** и когато съществува убеденост, че **другият ще го използва несправедливо**“ (Кант 2000, 204). И като че ли приема неистините, поднесени от чиста учтивост (Кант 2010, 158). Кант същевременно признава, че „**искрен човек в същинския смисъл на думата не съществува**“ (Кант 2000, 201).

Според Жан-Жак Русо няма невинна лъжа, защото „не е достатъчно да няма изрично намерение да се навреди; трябва освен това да сме сигурни, че заблудата, в която ще хвърлим тези, на които говорим, не може да навреди по никакъв начин нито на тях, нито на друг. Трудно и рядко можем да имаме подобна сигурност; трудно и рядко е следователно една лъжа да бъде напълно невинна. Да лъжеш в своя изгода е измамничество; да лъжеш в полза на друг е мошеничество; да лъжеш, за да навредиш, е клевета – това е най-лошият вид лъжа“ (Rousseau 2003, 41). Освен това то подчертава, че „ако трябва да си справедлив заради другите, то трябва и да си честен, истински заради себе си – това е почит, която честният човек дължи на собственото си достойнство“ (Rousseau 2003, 51).

В студията си „Психология на лъжата“ още в началото на XX в. френският философ Камий Мелинан (Mélinand 1902) изследва пораждаването на лъжата в поведението на човека, а също и причините и факторите за нейното утвърждаване в личните и в обществените взаимоотношения.

През 1903 година излиза книгата на „Лъжата“ на Гийом Дюпра, друг френски философ, в която също се обръща внимание на този

феномен в обществения живот, в процеса на възпитание на децата, а също и на оценката ѝ в нравствен аспект (Duprat 1903).

Срещат се и наблюдения върху лъжата от гледна точка на антропологията. К. Джорджиаде прави предположение, че лъжата се е появила вследствие на древните вярвания в магическата сила на думите и я разглежда също и като магическо оръжие (Georgiade 1938, 273; 271).

Дж. Шербан посочва като фактор унаследената от примитивните хора способност за магическо мислене при оценката на реалността, която улеснява двойствеността на човешкото мислене, каквато предполага лъжата, и способства за самооправдаването. Характерното за примитивното съзнание недобро разграничаване на естественото от свръхестественото, на истината от фантазията, на обективното от субективното, допринася също и за самозаблудата и за превръщането в лесна жертва на лъжите на другите (Şerban 2013, 153-157; 167).

Лъжата в библейските текстове

Лъжата е един от седемте смъртни гряха и според Християнската религия. В Автореферата към дисертацията си „Познанието за лъжата, отразено в езика“, Радостина Захариева (Захариева 2018, 41-45) отбелязва богатия спектър от изяви на лъжата според Библията, която е своеобразен нравствен кодекс: **лъжата – съблазън, лъжата – измама, поднесена с хитрост** (Битие 3, 1-6); **лъжата – полуистина и заплаха** (Битие 2: 16-17; Битие 3, 22); **лъжата – коварна хитрост** (Битие 4, 8); **лъжата – уклончив отговор – укриване на истината, лъжата за прикриване на жестоко убийство** (Битие 4, 9); **коварна хитрост за лична прищявка, причиняваща смърт** (II Царства 11, 2-5, 15-17); **лъжа – измама за лично облагодетелстване** (Битие 27, 15-30); **Не свидетелствуй лъжливо** (Изход 20, 16; Второзаконие 5, 20); **лъжа за спасение на невинни създания** (Изход 1, 15-21); **лъжа за спасение на чужд живот** (Иисус Навин 2, 1-6); **лъжа за собствено спасение** (и добри хора прибъгват до лъжа, за да спасят живота си) (Матей 26: 69-75), **хитрост и лъжа от страх, лъжа за избягване на смъртна опасност** (Битие 12, 11-13), **хитрост и лъжа в сражения, за отблъскване на завоевател, при безизходица и пред гибел** (Иудит 9, 13).

Не случайно деветата божа заповед гласи: *Не лъжесвидетелствай против ближния си.*

В лингвистиката е известна работата на Харалд Вайнрих *Linguistik der Lüge* 1965. („Лингвистика на лъжата“), в която се по-

ставят няколко основни проблема: за лъжливостта на самите думи, за ролята на интонацията, за метафората и иронията, за възможните сигнали за лъжа в изказа.

Изследвания в българската лингвистика

Следва да се отбележи, че темата не е подробно разработвана в българската лингвистика.

В българската лингвистика могат да бъдат посочени статиите на Н. Михайлова-Сталянова *Езиковият образ на истината и лъжата в българския и полския език* в Научни трудове на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Т. 41, кн. 1, 2003, с. 437-440 и *Семантичното поле на истината и лъжата в българския език* (БР, 2004). Представата за лъжата в българския и френския език се разглежда в студията *L'idée du mensonge à travers la phraséologie française et bulgare* (2008, 263-283) въз основа на фразеологичен материал. Лъжата е обект на изследване и в студията на Антоанета Димитрова, *Лъжата в българската и немската езикова картина на света* (2012, 182-200), а също и в Автореферата на дисертация за получаване на образователната и научната степен доктор, София, 2018 на Радостина Божидарова Захаријева, *Познанието за лъжата, отразено в езика* (изследване върху идиоматиката на френския, румънския и българския език).

Предмет на проучване е познанието за лъжата, което се съхранява в езика. Целта на научното изследване е да се открие разбирането за същността на лъжата от носителите на езика, как е представена тя и каква оценка получава; Важно е да се подчертае, че лъжата е част от междуличностните отношения. Тя е социален феномен. За това винаги има **Обект** и **Субект** на лъжата.

В статията вниманието се спира на езика и по-специално обект на изследването е по-експлицитната негова част – фразеологията и паремиялогията. Паремииите са кратки текстове, в които кристализира народната мъдрост. И по тази причина те могат да бъдат източник на изводи за светогледа, манталитета и аксиологичната система на всеки народ. Тук се търсят определени модели при изграждането на когнитивната, познавателната и оценъчната езикова картина при анализиране на аксиологичната част на концепта **лъжа**.

В случая приемаме, че концептът е динамична ментална структура, по-сложна от значението, която съдържа понятийна, ценностна, оценъчна, културно-фонова информация, съдържаща се в лексиката на всеки отделен език, и имащ когнитивна същност. Той е представен

в различни знакови форми (в лексеми, устойчиви словосъчетания, различни дискурси и т.н.). В структурата на всеки концепт се откриват понятийно-съдържателни признаци, които се изявяват на основата на анализ на дефинициите, направени в тълковните речници на ключовите лексеми, представящи концепта (Валеева 2010, 10-20; Маслова 2006, 42; 59).

Подложената на анализ база данни включва езиков материал от паремиологията на българския език, но са представени и данни от лексикографски източници. Изследването се основава на корпус от около 100 пословици и поговорки.

В статията няма да правим анализ на модусите на лъжата (измама, лицемерие, преструване, ласкателство, демагогия, манипулация, слух, клевета, хитрост) и ще се спрем само на съществителни, глаголи, прилагателни и причастия с корен *лъж-/лъг-*. От паремиологичния материал ще се анализират само пословици с компонент *лъжа* в своя състав.

Лъжата през призмата на лексикографията

В езика се установява наличие сравнително голям брой лексикални единици, свързани с лъжата, което може да се обясни с интереса към това явление, породен от неговата разпространеност, от многоаспектността му и редицата обстоятелства, житейски ситуации, в които се наблюдава.

Основните номинанти представят понятието *лъжа* като противоположна на истината и като отчасти прикривана истина. Важна особеност на бинарните противопоставяния е техният оценъчен характер. Винаги единият член е положително натоварен, а другият – отрицателно. Както показват всички дефиниции, които са представени в доклада, истината е неотделим елемент от характеристиката на лъжата. С противопоставянето между двете се разкриват механизмите, чрез които се реализира лъжата. Но трябва да се отбележи, че понякога липсва ясна граница между истина и лъжа (съществува съществителното *полуистина* със значение ‘твърдение, изказване, което само частично или наполовина съответства на някакви факти, на някаква истина’). Така речниковите дефиниции представят лъжата не само като противоположност на истината, но и като явление, стоящо близко до нея, което понякога ги прави трудно разграничими.

Речниковите дефиниции са извадени от Български тълковен речник 1973; Многотомния Речник на българския език, Любен Нанов, Ани Нанова, Български синонимен речник, 1978.

В посочените лексикографски трудове срещаме две основни лексеми: съществителното *лъжѝ* и глагола *лъжа*.

• **ЛЪЖА**, -еш, мин. св. лъгах, несв. **1. Прех.** и **непрех.** Съзнателно казвам нещо, което не е истина; говоря лъжи. **2. Прех.** Говоря, казвам на някого нещо невярно, за да прикрия истината, обикн. с цел да го успокоя, да се предпазя от неприятности; залъгвам², заблуждавам². **3. Прех.** Преставам да бъда верен, предан на някого или нещо; изменям, изневерявам. **4. Прех. Диал.** Давам неоснователна надежда на някого, заблуждавам, мамя някого с празни думи, обещания; залъгвам².

• **ЛЪЖА СЕ** несв., **непрех.** **1.** Създавам си невярна представа, погрешно мнение, схващане за някого или за нещо; заблуждавам се.

• **ЛЪЖА** ж. **1.** Нещо, което не отговаря на действителното положение на нещата, на фактите. *Противоп.* истина

Производни: *лъжѝц*, -жѝци, м. **1.** Човек, който лъже, който не говори истината; лъжльо. *лъжкѝня* ж. Жена или момиче, което обича да лъже; лъжла; *лъжлив* – който лъже; *лъжливост* – качество на *лъжлив*; *лъжовен* – който лъже или съдържа лъжа; нетраен – *лъжовен свят*; *лъжовност/лъжевност* – качество на лъжовен; *лъжльо*, *лъжавник*, *лъжовник*, *лъжтик* (Съчанли, Гюмюрджинско) *лъжнѝк* (Еникъой, Ксантийско, Долновардарско); *лъжовит*, *лъжлев*, *лъжоделец*, *лъжишник*, *лъжнѝк*; *лъжиканин* – лъжец; *лъжовница* – лъжкия; *лъжен*, *лъжний* – лъжлив, *лъжна/лъжна* – лъжлива (Ново село, Вид); *лъжепророк* – самозванец; *лъжесвидетел* – който лъжесведетелства; *поизлъжа*, *послъгвам* – да излъжа малко/лъжа малко.

В Български синонимен речник (Нанов-Нанова 1978, 104) срещаме следните синоними:

Лъжѝ > *неистина*, *фали*, *измама*, *заблуда*, *заблуждение*

Лъжа > *лъготя*, *мамя*, *заблуждавам*, *залъгвам*, *мотая*, *ментосвам*, *баламосвам*, *спестявам истината*, *скаран съм с истината*, *кривя си душата*, *прощом/изпращам за зелен хайвер*, *продавам зелени краставици*

Лъжец > *лъжльо*, *ментарджия*, *мента*, *измамник*, *влашки циганин*, *търчи-лъжи*

Лъжа се, *заблуждавам се*, *хващам се на въдицата*

*Лъжлив, неверен, погрешен, неистински, фалшив, мним,
лъжовен*

Лъжливост, недостоверност, неверност, неистинност

Колокации и фразеологизми, представящи лъжата

*Лъжа – спестявам истината, скаран съм с истината,
кривя си душата, пращам/изпращам за зелен хай-
вер, продавам зелени краставици, търчи-лъжи,
влашки циганин, хващам се на въдицата*

*Лъжа око̀то (очите)/ Залъгвам око̀то – създавам невяр-
но впечатление*

Не лъжи царската земя. Диал. Казва се някому, който
както е клекнал, дръпват го и той пада на земята.

Сън ме лъже. Диал. Правя си илюзии, мамя се.

Пъстра лъжа в кошничка. Диал. Казва се (обикн. на
децата), когато някой ги лъже, че уж им е донесъл
нещо от някъде, където е ходил.

Суха лъжа в кошница. Диал. Употребява се, когато някой
лъже много.

Тебе лъжа, мене истина. Разг. Употребява се при уве-
ряване, че нещо действително е станало, че действи-
телно е така.

Лъжлива пънчушка. Силно отровна гъба от семейство
Agaricaceas с жълто пънче и жълта пластинка, па-
разит при дървесината.

Лъжлив плод. Бот. Плод, характерен за покритосеменни-
те растения, образуван вместо от яйчника от плод-
ника и други части на цвета или от гъсто съцветие.

Лъжлив свидетел. Остар. И диал. Лъжесвидетел.

Лъжливо движение. Спорт. При игрите с топка — дви-
жение, с което се цели да се заблуди противника.

Лъжливо свидетелство. Остар. и диал. Лъжесвидетел-
ство

Лъжливо сребро. Остар. Цинк.

Лъжлива бременност

Благородна лъжа

Лъжливо<то> овчарче. Разг. Човек, на когото вече не се
вярва, защото е залавян в лъжа (от народната при-
казка за овчарчето, което няколко пъти излъгало, че

вълк напада овцете му и когато това наистина станало и то викало за помощ, никой не се отзовал, тъй като вече не му вярвали).

лъжовникът ми е в джоба – готов съм да лъжа, много лъжа.

Излъгвам те, та те продавам. Диал. Много съм хитър, умен, ловък.

Излъгах хляба. Диал. Употребява се, когато някой казва преди ядене, че след като се наяде, ще прави нещо или ще иде нанякъде, а след яденето легне да спи.

И стара попадия излъгвам. Диал. Голям лъжец съм, много лъжа.

Дефинирането на лъжата става винаги в противопоставянето ѝ на истината.

Истина – Това, което отговаря на действителността, на фактите. (БТР 1973, 324)

Производни: *истинен* – който съответства на истината; *истинност* – качество на истинен; *истинолюбив* – който обича истината; *истинолюбие* – обич към истината.

Интерес представлява лексемата *полуистина* със значение ‘твърдение, изказване, което само частично или наполовина съответства на някакви факти, на някаква истина’.

Лъжата в българските пословици

Пословиците и поговорките имат тройна същност като логическа единица, изразяваща съждение, като езиков факт и като художествена миниатюра. От позицията на лингвистите те са едновременно текст и знак. Пермяков изказва мнение, че като езиков знак пословиците се отнасят към лингвистиката, а като текст – към фолклора (Пермяков 1975, 250-251). Според Гвоздев (1983, 13) те са най-сложното образowanie, което представя езиковият знак. Като такъв пословиците и поговорките са средство „за моделиране на известен фрагмент от опита и знанията“ (Иванова 2006, 25) и имат значение и вътрешна форма. Редица автори (Уанкал 1994, 130; Серл 1990, 322) подчертават, че пословиците могат да бъдат анализирани само в контекст, тъй като голяма част от тях представят отворени метафори. Пословиците са обект за изследване както в когнитивната семантика, така и в лингвокултурологията. Предмет на анализ тука е **обобщеното значение** на пословиците според

теорията на значението на Ланакър (Langacker 1988, 44-90), който характеризира **семантичната структура** като **концептуална структура**. В този смисъл значението на пословиците се разглежда като концептуално изображение на определен участък от света (Иванова 2006, 27). В това изследване търсим обобщено значение на пословиците (само когнитивните на значението). Те са строителните елементи, чрез които се реконструира паремиологичната картина на света, отразяваща „когнитивните, културни и социални характеристики на носителите на езика“ (Иванова 2006, 44) и определящи манталитета на народа, дефиниран като „интегрална характеристика на хората, живеещи в конкретна култура, която позволява да се опишат вижданията им за обкръжаващия свят и да се обясни специфичната им реакция към него“ (Дубов 1993, 20). Манталитетът, който се проявява в **езиковата картина за света**, е езиков манталитет. Като резултат от изследването се очаква очертаването на **етнокултурните стереотипи**, свързани с отношението към лъжата. За осъществяване на анализа е разгледана една представителна извадка (от около 100 единици) от съответните български източници, въз основа на която е създаден корпус, подложен на анализ. Пословиците са ексцерпирани от „Български пословици и поговорки“ Издателство „Наука и изкуство“, София, 1986.

При когнитивния лингвистичен анализ на пословичната картина на света е по-целесъобразно да се работи с една когнитивна единица, а не с традиционните понятия като инвариантно значение, компонент на инвариантното значение и т.н. Когнитивната изпълнява функцията на такава единица и се използват при реконструкцията на пословичната картина на света (Иванова 2006, 99). Въвеждането им прекодира традиционните единици на семантичния анализ. Самите когнитиви не са еднородни – те могат да бъдат когнитиви на значението, на асоциативните връзки, на сценариите и т.н. Отличават се от прагмемите и информемите по това, че са езикови единици (Киселева 1978, 107-109). Когнитивите не са равни на пословицата, техният обем е по-малък. Те са единици от плана на съдържанието и се откриват на различни когнитивни равнища. Всеки концепт може да бъде разложен на определен брой когнитиви. В този смисъл най-долната граница на когнитивите се определя от функционалното значение на съответния текст при реконструкцията, към която се стремим. В повечето случаи това е честотата на повторението на определен елемент знание в дадена пословица или поговорка. Този процес прилича на семантичните примитиви на Вежбицка.

Когнитема: Лъжата е кратковременна/ нетрайна.

Основа за метафоричен пренос: къси крака, плитка вода, кратковременност, къс път нетрайност – 9 единици.

- На лъжата краката са къси.
- Виждат и се краката на тази лъжа.
- Лъжа вода не газии.
- Лъжата е плитка.
- Лъжата скоро на мегдан излазия.
- Лъжата върви по-напред, ама далеч не отива.
- Дето лъжата замръкне, там и осъмне.
- Лъжецът първата година се радва на лъжите си.
- Лъжата корен не хваща.

Когнитема: Лъжата не храни – 6 единици.

- Гърло се с лъжи не пълни.
- Лъжа се с лъжица не сърба.
- От лъжа хаир бива ли?
- Който дробии лъжи, в паницата си ще ги намери.
- С лъжа не се поменува.
- Лъжецът и сам себе си лъже.
- Лъжата мито не плаща.

Когнитема: Недоверие, модел „Лъжливото овчарче“ – 9 единици.

- Който излъже един път, сто пъти право да казва, не му хващат вяра.
- Ако излъжеш един път, не ти вярват довека.
- Лъжливият и право да казва, не му вярват.
- На магарето вярват, на мен не вярват.
- Кога лъжеш зад вратата ли гледаш.
- Лъжи ме, да те лъжа, да минава времето.
- Като лъжеш на къде?
- Излъжи го, да ти вярва.
- Право казваш лъжльо.
- Всеки лъжец си има слушатели.

Когнитема: Лъжците са много – 1 единица.

- Ние лъжем трима, а нас лъжат триста.

Когнитема: Лъжеецът има и други недостатъци, 2 единици.

- Който обича да лъже, той обича и да краде.
- Лъжливият и скъперникът лесно се спогаждат.

Благородна лъжа

- Понякога и лъжата си има място.

Наказание

- Който лъже на въже, който не – на две.

Когнитема: Голям лъжеец – 19 ед.

- Ако се излъже, може да каже правото.
- Не лъже само когато спи.
- Той и стара попадия излъгва.
- С устата си птички лови, с езика си звезди снема.
- Смята от четири кюшета.
- Лъжовникът му е в джоба.
- Два пъти едно не казва.
- Ако не вярваш, иди питай Петко лъжеца.
- Лъже, та се къса.
- Излъгва те та те продава.
- Лъже без да му мигне окото.
- Излъгва ме в очите.
- Като лъже и сам си вярва хваща.
- Лъже, та се къса.
- Излъгва те та те продава.
- Лъже без да му мигне окото.
- Криви си душата.
- Мижи, да те лъжа.
- Лъже без кантар.

Отношение лъжа – истина

- Лъжата по-лесно я вярват, от колкото истината.
- Лъжата върви напред, а истината след нея.

Най-голям брой са пословиците, в които лъжата е изразена имплицитно. Пословици, в които лъжата е изразена имплицитно, без компонент лъжа – 21.

- Две змии на едно слънце се пекаат, па и двете си не вярват.
- Две риби се пекаат на огъня, една друга не си хващат вярва.
- Който не мери с мяра, няма вяра.
- На пушка и на кон не вярвай.
- Не слушай едного, а да съдиш двамина.
- Катанец се туря за вяра.
- Ключът е за добрите.
- Ключът не пази а забранява.
- Блажени са верующите.
- Прие за чиста монета.
- Посмали. Манго.
- Пратили го за зелен хайвер.
- Помни кога от майка си е бозал.
- Ял на бащиното си кръщение каша.
- Добро утро да ти каже, пак трябва да погледнеш слънцето дали е утро.
- Дай боже така да е, ама знам ли.
- На друго ги продавай тия.
- Ожени ме, мамо, на чуждо село, честно да се хваля.
- Ако врачката познаваше, най-напред на себе си би познала.
- На човека каквото му е по гайдата, това вярва.
- Да го убиеш не казва право.

Оценъчна характеристика на лъжата

Лъжата никога не се е приемала еднозначно. Тя може да бъде както благородна, така и лекарство. Тук бих искала да цитирам емблематичния разказ на Й. Йовков „По жицата“, в който лъжата е приравнена към добротворчество. Тази *благородна лъжа* добре е характеризирана в пословицата : *Понякога и лъжата си има място.*

Вече беше отбелязано, че Библията е нравствен кодекс и внушава, че „*лош порок у човека е лъжата, а поведението на лъжлив човек е безчестно, и позорът му е винаги с него* (Премъдрост на Иисуса, син Сирахов 20, 24-26)“. И все пак не във всички случаи следва Божие наказание. Особен акцент е поставен на лъжесвидетелстването, което се споменава и в Божиите заповеди като строга забрана (Не лъжесвидетелствай!); *Не лъжесвидетелствай против ближния си: защо*

да лъжеш с устата си (Притчи Соломонови 24, 28), като се обръща внимание на превръщането на човека, изричащ лъжа, в инструмент на злото: *Каквото е чук, меч и остра стрела, такова е човек, който лъжесвидетелства против ближния си* (Притчи Соломонови 25, 18), на погубването на собствената душа: *Клеветни уста убиват душата* (Притчи Соломонови 1, 11). *Лъжесвидетел не ще остане ненаказан, и който говори лъжа, ще загине* (Притчи Соломонови 19, 9).

Но в текст от Библията се среща и положителна оценка на лъжата **лъжа за спасение на невинни създания** (Изход 1, 15-21); **лъжа за спасение на чужд живот** (Иисус Навин 2, 1-6); **лъжа за собствено спасение** (и добри хора прибягват до лъжа, за да спасят живота си) (Матей 26, 69-75).

Лъжецът обикновено е и крадец, и измамник. Този, който лъже събира повече недостатъци в себе си. Недоверието в общуването се приема като социален регулатор. Не случайно срещаме пословицата: *Почтен човек лесно е да го излъжеш*. Според народната култура на лъжеца не може да се вярва дълго. Лъжата винаги излиза на яве. Тя не носи никакви ползи както на самия лъжец, така и на слушателя. Вреди на отделния човек и на обществото, но понякога помага. Отношението към нея е амбивалентно. В паремииите срещаме и иронично отношение: *Помни кога от майка си е бозал. Ял на бащиното си кръщене каша*. Затова, когато характеризираме лъжата винаги оценяваме нейния субект и обект. Тя не може да бъде оценена извън това отношение и без сравняването ѝ с истината.

Мария Китанова

DOI 10.31168/0434-3.2.4

II. 4. Младостта като ценност според представите на българите в миналото⁵¹

Според възрастовата психология човешкият живот се разделя основно на четири етапа – детство, младост, зрялост и старост. Това

⁵¹ Разделът е по проект „Езикова и етнокултурна динамика на ценностите в славянския свят“, #472-LED-SW; ДО 02/5 от 24.07.2018 г. – 2020 г. Програма ERA NET RUS.